

גליון ע"ח (שנה ב')
פרשת אמור תשפ"ד

באר יעקב

שיעורי הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הבר"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

אופן תשלומי תרומה באוכל תרומה בשוגג

פּרטי דין תשלומין באוכל תרומה בשוגג ובמוזד ◊ דין אבל תרומה שלא ניתנה לכהן או תרומה שלו ◊ תשלומי תרומה בתרומת עצמו ◊ הטעמים שלא מועילה מחילה באכילת תרומה בשוגג ◊ מחילה על הנתנה ◊ מחילה כשאכל תרומה שעדיין לא ניתנה לכהן ◊ תשלומי תרומה לפי מדה או לפי דמים ◊ דעת הרש"ש שלכולי עלמא יוצא בתשלום לפי מדה ◊ דעת החזון איש שמשלם הכל בפירות לכולי עלמא ◊ חידוש החזון איש שאין חייב לתת התוספת לבעל התרומה ◊ חילוק בזה בין אוכל תרומת עצמו לאוכל תרומה ששייכת לכהן ◊ מחלוקת רש"י ותוספות לצד שלפי מדה משלם ◊ הכרח מרש"י דלא כחזון איש ◊ משמעות דעת התוספות שגם התוספת משלם בפירות

אך אם אכל תרומה במזיד, דינו ככל גזלן, שמשלם את הקרן לבעליו, אבל אין בו דין חומש, וכן אין הפירות נעשים תרומה, וכן מבואר במשנה (שם פ"ז מ"א): 'האוכל תרומה מזיד משלם את הקרן ואינו משלם את החומש, התשלומין חולין'.

מתוקנים שהופרשו מהם תרומות ומעשרות, ופירות אלו נעשים תרומה ודינם כתרומה לכל דבר, שנאמר (שם) 'ונתן לכהן את הקודש', ודרשו (פסחים לב.) 'דבר הראוי להיות קודש', דהיינו פירות שנעשים תרומה, וכן מבואר במשנה (תרומות פ"ו מ"א).

זר פּרטי דין תשלומין באוכל תרומה בשוגג ובמוזד שאכל תרומה בשוגג, בנוסף לקרן שמשלם ככל גזלן, משלם עוד חומש, כפי שנאמר (ויקרא כב, ז) 'ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסיף חמישיתו עליו'. ואינו יכול לשלם בכל דבר שירצה, אלא צריך לתת לכהן חולין

<<<

פנינים

דין מקולס בפסח שני

לענין פסח. ורש"י רצה לרמוז בזה שמדובר כאן בפסח שני, שלא תיקשי קושיית התוס' - למה לא עלה רבי יהודה בן בתירה.

אמנם בפשטות כונת רש"י שהביא את הכתוב 'האליה תמימה' הוא, משום שזהו עיקר המקור לדין הקרבת האליה, ו'כשב' אינו אלא ריבוי שגם בפסח יש דין זה.

וראה עוד בבאר יעקב (שם) מה שהארכו להקשות על האדר"ת מדברי התוספות (שם) שמוכח לכאורה שגם בפסח שני יש דין מקולס. גם בכמה אחרונים מצאנו שסוברים דלא כהאדרת, ולדעתם אין חילוק בין פסח ראשון לפסח שני לענין מקולס.

מדברי המנחת חינוך מפורש 'יוצא שסובר כן, שכתב (מצוה ז סוף אות יד) לענין מקולס בזמן הזה, שאיתא בברייתא המובאת בגמ' (עד): "איזהו גדי מקולס שאסור לאכול בזמן הזה, כל שצלאו כולו כאחד". היינו שאסור לאכול בזמן הזה לבלי פסח גדי מקולס, משום שנראה כאוכל פסח בחוץ. ומסתפק שם המנחת חינוך, מה הדין בליל ט"ו אייר בזמן אכילת פסח שני, האם מותר לאכול אז גדי מקולס. וכתב, שלא מוצא בשום מקום בזה, ומסיק שנראה שבפסח שני לא גזרו, מאחר שרק מיעוט עושים פסח שני, ולפעמים אין עושים פסח שני בכלל, אם לא היה אף אחד טמא או בדרך רחוקה, ולכן לא גזרו בזה בזמן הזה לענין אכילת מקולס. ומוכח שסובר שיש דין מקולס גם בפסח שני, אלא שלענין מקולס בזמן הזה לא גזרו מהטעם הנ"ל. שאם אין דין מקולס כלל בפסח שני, לא שייך לדון כלל האם מותר לאכול גדי מקולס בפסח שני בזמן הזה.

גם ברש"ש (פסחים ג.) כתב שמקולס נהוג אף בפסח שני, ולא זו בלבד, אלא גם האיסור שלא לאכול בזמן הזה גדי מקולס, נהוג לדעתו גם בפסח שני, ודלא כמנחת חינוך הנ"ל. ודייק כן מדברי התוספות ריש פרק ערבי פסחים (צט: ד"ה ערב), שכתבו בפירוש השני, שהלשון רבים 'פסחים', מוסב על ערב פסח ראשון וערב פסח שני. ואם כן הוא הדין לענין מקולס שאיתא בברייתא הנ"ל, 'איזהו גדי מקולס שאסור לאכול בלילי פסח בזמן הזה', הכונה לפסח ראשון ופסח שני.

אולם דברי הרש"ש צ"ע, מה שהוכיח כן מהתוס' בערבי פסחים. שאדרבה לפי הגירסא שם - 'ערבי פסחים', כתבו התוס' שניחא, והיינו משום שהכונה ערבי פסחים דעלמא. ורק לפי הגירסא 'ערב פסחים' כתבו כנ"ל. ואם כן לענין מקולס שאיתא 'לילי פסח' אין שום ראייה לענין מקולס בפסח שני, שיתכן שהכונה היא ללילי פסח ראשון דעלמא, ולא לפסח שני.

במשנה ריש פרק כיצד צולין (פסחים עד.) מבואר, שיש לצלות את הפסח כולו כאחד, 'ורבי טרפון קורוהו גדי מקולס'. ויש לעיין האם גם בפסח שני יש דין זה, שצריך לצלות את הפסח במקולס.

האדר"ת בספרו **חשובות של מצוה** (על החינוך, מצוה שפ) יצא לחדש, שבפסח שני אין צריך לצלות את הגדי מקולס, ומותר לחתכו לפני הצליה. וכתב הטעם בזה, משום שהתוספות (שם ד"ה נחתך) כתבו, שדין זה של מקולס אינו אלא למצוה, אך אינו מעכב. ומזה מסיק האדר"ת, שמאחר שאינו מעכב, לכן בפסח שני אין נוהג דין זה, שכל שאינו מעכב בפסח ראשון אינו נוהג בפסח שני (ראה שו"ת בנין ציון סי' ל, וראה עוד מה שהרחבנו בזה בבאר יעקב ח"א, פסח שני).

עוד כתב שם האדר"ת, שאף לדעת רש"י (שם עה. ד"ה חתכו, עיין שם) הסובר שמקולס מעכב בקרבן פסח, מכל מקום נראה שאין דין זה נוהג בפסח שני, שלא נאמר 'ככל חוקת הפסח' אלא על עיקרי הדינים, כמו עצם צליית הקרבן, אך דין זה דמקולס אינו אלא תנאי בצורת הצליה, ולכן בפסח שני אינו נוהג.

האדר"ת מבאר שם לפי חידושו שמקולס אין נוהג בפסח שני, את דברי רש"י על העובדא הידועה המובאת בפסחים (ג.) שרבי יהודה בן בתירה, אמר לגוי שעלה לאכול מהפסח שביקש שיתנו לו מהאליה, וכך מצאו שהווא גוי והרגוהו. וכתב רש"י שם (ד"ה ספו): וכשב היה, ואלייתה קריבה לגבוה, דכתיב בכבש (ויקרא ג, ט) האליה תמימה'. ולכאורה יש לעיין, למה נקט רש"י את הכתוב האמור בשלמים, שבגמ' (שם צו): מבואר שעל פסח יש ריבוי מיוחד, 'כשב' (ויקרא ג, ז) - 'לרבות את הפסח לאליה', והיינו שגם בקרבן פסח מקריבים את האליה, ולמה הביא רש"י את הפסוק האמור לגבי שלמים.

ומבאר האדר"ת, ובהקדם מביא את קושיית התוספות (פסחים ג: ד"ה מאליה), שמדוע לא עלה רבי יהודה בן בתירה בעצמו לרגל. ומחדש האדר"ת, שהעובדא עם הגוי היתה בפסח שני, ורבי יהודה בן בתירה כבר עלה בפסח ראשון. ולפי זה מובן היטב מה שהביא רש"י לענין אליה את הפסוק האמור בשלמים ולא בפסח, מכיון שהטעם שצריך פסוק מיוחד לאליה לענין פסח, ואי אפשר ללמוד משלמים, הוא מאחר שפסח מצותו לצלותו מקולס, היינו כל הגדי יחד - כולל עם האליה, אם כן הוא אמינא שגם לענין אכילה אוכלים את האליה עם כל הקרבן, ואין מקריבים אותו כשלמים, לכן צריך ריבוי מיוחד 'כשב' - לרבות את הפסח לאליה'. אך כאן הרי מדובר בפסח שני, ופסח שני כאמור דעת האדר"ת שאין בו דין מקולס, לכן הביא רש"י את הכתוב 'האליה תמימה' האמור לגבי שלמים, שאין צריך לריבוי המיוחד

מפשטות לשון המשנה משמע, שכיון שהתשלומין חולין יכול לשלם בכל דבר שירצה, ואינו חייב לשלם פירות מתוקנים. שכן לגבי מזיד לא אמרה המשנה שמשלם בחולין מתוקנים כמו בשוגג. וכן מפורש ברש"י (פסחים לא: ד"ה ומדמי: גיטין נד. ד"ה משלם: וראה יבמות צ. ד"ה אכל), שהאוכל מזיד משלם מעות.

אולם הרמב"ם (הל' תרומות פ"י ה"ח) כתב: 'כל האוכל תרומה בין בשוגג בין במזיד, אינו משלם אלא מן החולין המתוקנים שהוציאו מהן תרומות ומעשרות'. וכבר תמה המשנה למלך, מנין לו להרמב"ם דין זה. ומפרשי הרמב"ם והאחרונים האריכו בזה, ודבריהם נחלקים לשתי כיתות. יש שהבינו דברי הרמב"ם כפשוטם, וטרחו לבאר מנין לו זה שאף מזיד משלם דווקא פירות מתוקנים. ויש שפירשו, שכוונתו רק לאפוקי שאינו יכול לשלם בפירות שהם טבל, ואם בא לשלם בפירות חייב ליתן לו פירות מתוקנים, אבל אם רצה לשלם בשאר דברים רשא'.¹

דין אכל תרומה שלא ניתנה לכהן או תרומה שלו

הטעם שהאוכל בשוגג משלם דווקא בפירות מתוקנים הוא, משום שבאכילה בשוגג אין התשלומין בתורת השבת ממון בלבד, אלא יש בזה גם ענין כפרה ותיקון על מה שאכל ואיבד תרומה מן העולם. ולכן צייתה עליו התורה להשיב ולהחזיר התרומה שאכל למקומה, וזה נעשה על ידי שנוטל פירות של חולין ועושה אותם תרומה.

ומטעם זה, אפילו כשאכל תרומה שעדיין לא ניתנה לכהן, ושייכת לשבט הכהונה, גם כן חייב בקרן וחומש, ואף שהוא ממון שאין לו תובעים, ומדין ממון היה פטור, מכל מקום באכילת תרומה חייבתו התורה לשלם מדין כפרה, ונותן התשלומין לכל כהן שירצה. וכן אם היתה לו תרומה ששייכת לו, כגון שירשה מאבי אמו כהן או שקנה תרומה מכהן, גם כן חייב בתשלומי קרן וחומש, משום שצריך להשיב ולהחזיר התרומה לכמות שהיתה.

תשלומי תרומה בתרומת עצמו

הרמב"ם בפירושו המשניות (תרומות פ"ו מ"א) והברטנורא (שם) כתבו בטעם הדבר שמשלם דווקא חולין, ואינו יכול לשלם תרומה שכבר הופרשה, משום שאת התרומה הזאת הוא חייב לתת לכהן מצד עצמה, ולכן אינו יכול לפרוע חובו בדבר המחויב.

לפי זה כתב בתוספות חדשים (שם), שאם יש לו תרומה של עצמו, כגון שקנאה מכהן או שירשה מאבי אמו, יהא רשאי לשלם בה תשלומי תרומה, שהרי על תרומה זו אין לו דין נתינה. אולם דבר זה צריך עיון, שמשתימת המשנה משמע שאינו יכול לשלם בשום תרומה. ובפשטות טעם הדבר שמשלם חולין הוא כמו שכתבנו, שמאחר שאיבד תרומה מן העולם חייב להחזיר מצב זה לקדמותו, וזהו

כפרתו במה שמביא תרומה חדשה לעולם, ולכן אי אפשר לשלם אף תרומה ששייכת לו.

ולענין למי משלם את הקרן והחומש, יש שלשה חילוקי דינים. א) האוכל תרומה ששייכת לכהן, את הקרן חייב להשיב לכהן שממנו נטל וכדין כל גזלן, אך את החומש יכול ליתן לכל כהן שירצה, כמבואר במשנה (שם פ"ו מ"ב). ב) האוכל תרומה שהפריש מפירותיו ועדיין לא נתנה לכהן, נותן את הקרן ואת החומש לכל כהן שירצה. ג) האוכל תרומה ששייכת לו, משלם את הקרן לעצמו², אך את החומש כתבו התוספות (כתובות ל: ד"ה זר) שנותנו לכהן ולא לעצמו³.

הטעמים שלא מועילה מחילה באכילת תרומה בשוגג

עוד דין יש באכילת תרומה בשוגג, שאין הבעלים יכולים למחול לו על התשלומין, כמבואר במשנה (תרומות פ"ו מ"א). אולם אם אכל במזיד יכולים הבעלים למחול (שם פ"ז מ"א). ובטעם הדבר שלא שייך מחילה באכילה בשוגג, כתב הברטנורא (פ"ו שם) שמאחר שגזירת הכתוב היא שחייב לשלם דווקא פירות מתוקנים ואינו יכול לשלם בכל דבר, לכן אין הדבר תלוי בבעלים, ואינו יכול למחול. וכן כתב הר"ש (שם)⁴.

הר"ש הוסיף עוד, שאין לומר הטעם משום שבאכילה בשוגג התשלומין הם בתורת כפרה, ולכן לא שייך מחילה. שכן בגזל את חבריו ונשבע והודה שגם כן מוסיף חומש, מבואר בבבא קמא (ק). שהבעלים יכולים למחול לו, הרי שגם בתשלומי כפרה שייך מחילה. אולם בתוספות (שם) מפורש, שהטעם שלא מועילה מחילה באכל תרומה בשוגג הוא משום שהתשלומין כפרה הם⁵.

אמנם מדברי הברטנורא במקום אחר (פ"ז שם) נראה שמפרש טעם אחר מדוע אין מועילה מחילה בשוגג, שהוא משום שהפירות נעשים קודש, מה שאין כן במזיד שאינם נעשים קודש. והמשנה למלך (הל' תרומות פ"י ה"ח) מדייק ששני טעמים שונים הם. וכתב נפקא מינה בין הטעמים, לפי דעת הרמב"ם הנ"ל, שסובר שגם במזיד משלם פירות מתוקנים אבל אינם נעשים תרומה, שלפי הטעם שנעשים קודש מובן מה שבמזיד מועילה מחילה, משום שאין נעשים קודש, אבל לפי הטעם שאינו בעלים למחול, היה צריך להיות הדין שגם במזיד לא תועיל מחילה. ובהכרח שהרמב"ם אינו סובר טעם זה.

מחילה על הנתינה

התוספות (שם), שכאמור נקטו שהטעם הוא משום שהם תשלומי כפרה, כתבו, שרק קודם הפרשה אין מועילה מחילה, שאינו יכול למחול לו שלא יצטרך להפריש כלל, שזוהי כפרתו שחייב להחזיר התרומה שהפסיד לעולם, אבל אחר שהפריש יכול למחול לו על חלק הנתינה, שלא יהא חייב ליתן לו, שהנתינה היא רק דין ממון ושייך על זה מחילה.

אמנם המנחת חינוך (שם אות מ) כתב, שעל פי דברי הגר"א בשנות אליהו (תרומות פ"ו מ"א) אין זה אלא לפי דעת הסובר שהפרשתה מקדשתה, אבל לפי דעת הסובר שנתניתה מקדשתה אין שייך מחילה כלל, שהרי לדעתו אין כפרה בלא נתינה. אך ראה באמרי בינה (י"ד דיני תרומות ומעשרות סי' ג) שמבאר, שגם לסובר נתינתה מקדשתה, יכול הכהן למחול שלא יצטרך לתת לו, ועדיין שייך כפרה שישלם לכל כהן שירצה. עיין שם.

מחילה כשאכל תרומה שעדיין לא ניתנה לכהן

ובאופן שאכל תרומה שהופרשה ועדיין לא ניתנה לכהן, לכאורה יש לומר עוד טעם פשוט מדוע לא תועיל מחילה, שאין מי שימחול לו, שאם יבקש מכהן שימחול לו אין הוא הבעלים עליה למחול לו, שהתרומה שייכת לשבט הכהונה, אלא שאם נתן לכהן אחד משבט הכהונה נפטר מחיובו, ואם כן כל זמן שלא מחלו לו כל שבט הכהונה, אין מחילתו מחילה.

אולם הקובץ שיעורים (בבא בתרא אות ב) כתב, שאם ענין 'מחילה' פירושו שהוא כאילו התקבל, אם כן כל כהן שרוצה יכול למחול, והרי זה כאילו נתן לכהן זה, וממילא נפטר מחיובו, ואין צריך למחילת כל שבט הכהונה. וכתב שם, שאפשר שזהו טעמו של הר"ש הנ"ל החולק על התוספות, וסובר שאף בתשלום שהוא לכפרה מועיל מחילה.

תשלומי תרומה לפי מדה או לפי דמים

עתה נבא לבאר דיני חיוב התשלומין, כמה חייב לשלם לכהן, ואיך שמיין אותו. הנה בפסחים (כב) נסתפקו בגמרא, אם 'לפי מדה משלם', היינו שמשלם לכהן הכמות של הפירות שאכל. או 'לפי דמים משלם', היינו כפי מה שהיתה שוה התרומה בשעה שאכלה. ומבואר בגמרא: 'היכא דמעיקרא שויה ארבעה זוזי ולבסוף שויה זוזא לא תיבעי לך, דודאי כדמעיקרא משלם לפי דמים, דלא גרע מגזלן דתנן כל הגזלנים משלמין כשעת הגזילה, כי תיבעי לך, דמעיקרא שויה זוזא ולבסוף שויה ארבעה, מאי, לפי מדה משלם או דילמא לפי דמים משלם'.

והקשה רבי עקיבא איגר (גליון הש"ס שם: תוספות רבי עקיבא איגר תרומות אות מד), על מה שאמרו שבהזל לכולי עלמא משלם כפי מה שהיתה התרומה שוה בשעה שאכלה, ואין נפקא מינה אם משלם לפי מדה או לפי דמים. שהרי עדיין יש נפקא מינה בזה, שאם משלם לפי מדה, אם כן אף שחייב לשלם לו כשעת היוקר, ככל גזלן שמשלם כשעת הגזילה, מכל מקום ההוספה אינה מדין תשלומי תרומה, אלא מדין ממון ככל גזלן, ואילו חלק המדה יש בה גם חובת כפרה על אכילת תרומה, וממילא אינו חייב לשלם בפירות מתוקנים אלא כפי המדה שאכל, והנותר יכול לשלם בכל מה שירצה, וכן יכול הכהן למחול לו על התוספת, וכן החומש שחייב להוסיף אינו מחשב אלא

1 כהן נסתפק אם גם בזה נחלקו.
2 אולם ראה מקדש דוד (תרומות אות יא) שרצה לומר, שהרמב"ם חולק על התוספות בזה, וסובר שאף החומש לעצמו. ובדרך אמונה (הל' תרומות פ"י ס"ק רכו) כתב להלכה, שנותן החומש לכהן כדעת התוספות, שכן העלו הפוסקים להלכה, ודלא כהמקדש דוד.
3 וראה ברש"ש (בכורות נא). שרצה לומר לפי טעם זה, שגם בפדיון הבן אין הכהן יכול למחול, שגם שם התורה קבעה במה יכול לפדות. ובאהל משה (וי"ט, שם) תמה עליו, ומחלק

4 בין תשלומי תרומה שצריך להיות 'ראוי להיות קודש' לפדיון הבן שהוא חולין, עיין שם. ובעצם הענין אם שייך מחילת כהן בפדיון הבן יש בזה אריכות באחרונים (ראה מהרש"א כתובות נז: תגרות רבי עקיבא איגר על השולחן ערוך י"ד סי' שה סעי' ה; שו"ת חמדת שלמה י"ד סי' לא אות כ; מנחת חינוך מצוה שצב אות ו), ואכמ"ל.
5 וכן משמע משיטה מקובצת (בבא קמא קד:), עיין שם מה שהביא בשם הרא"ש, לחלק בין חומש של תרומה לחומש של כפירת ממון.

מחלק המדה. מה שאין כן אם משלם לפי דמים, צריך לשלם הכל בפירות מתוקנים הראויים להיות קודש, ואינו יוצא בנתינת מעות, וכן חייב לתת חומש מכל מה שמשלם, ואין הכהן יכול למחול.

דעת הרש"ש שלכולי עלמא יוצא בתשלום לפי מדה

הרש"ש (פסחים טו) כתב ליישב קושית רבי עקיבא איגרי, שצריך לומר שגם אם משלם לפי דמים, יוצא ידי חובת כפרה בתשלום המדה שאכל, אף שאינו שווה כפי הדמים שהיתה שווה התרומה בשעת אכילה. וספק הגמרא לא היה, אלא אם הוא יכול לפטור עצמו גם בתשלום לפי דמים בפחות ממדה שאכל, כגון שנתייקרו הפירות, האם יכול לשלם כמות פחותה ממה שאכל, כיון שדמיה שווים כפי המדה שהיתה שווה התרומה שאכל, או שמא אינו יכול לשלם אלא לפי מדה, ולכן אף אם נתייקרו הפירות צריך להחזיר לו אותה כמות תרומה שאכל, אף שמידה זו שווה יותר מדמי המידה שאכל.

לפי זה נתיישבה קושיית רבי עקיבא איגרי, שבהזלה התרומה אין נפקא מינה אם משלם לפי מדה או לפי דמים, שאף אם משלם לפי דמים, די בשביל חלק הכפרה לשלם כפי המדה שאכל, אף ששווה עכשיו פחות מכפי שהיתה שווה בשעת אכילה, אלא שיש עליו להוסיף ולשלם כשעת הגזילה כדין כל גזלן, אך את זה יכול לשלם בכל דבר ולא דווקא בפירות הראויים להיות קודש, וממילא לשני הצדדים הדין שווה.

ברם קצת צריך עיון בדבריו, שהרי בגמרא מבואר הטעם שאין נפקא מינה בין שני הצדדים, משום שלא גרע מגזלן, ולפי הרש"ש אין זו הסיבה שאין נפקא מינה ביניהם, אלא משום שלכולי עלמא יכול להתכפר בשיעור המדה שאכל, ואם כן אף אם נאמר שגרע מגזלן אין נפקא מינה ביניהם, שלכולי עלמא מועיל תשלום לפי מדה.

וצריך ליישב לפי דבריו את ההוה אמינא בגמרא, שאף שידעו שלפי דמים בא להקל ולא להחמיר, מכל מקום נקטו בפשיטות, שמאחר שיש צד שלפי דמים משלם, חייב להוסיף לו דמים כפי מה שהיתה שווה בשעת אכילה, ואין די בתשלום המדה הלא לצאת ידי חובת הכפרה, אבל משום חובת ממון חייב להוסיף, מה שאין כן אם נאמר שלפי מדה משלם, אין בכלל תשלום לפי דמים, וממילא אינו מחויב כלל להוסיף ועדיף מכל גזלן. וסברא זו נתכוונה הגמרא לשלול, שוודאי אין הדין כן, שאף אם לפי מדה משלם, מכל מקום הדין פשוט שצריך להוסיף ולשלם הנותר בדמים, שלא גרע מכל גזלן שמשלם כשעת הגזילה, וממילא בהוזהל אין נפקא מינה בין שני הצדדים, שלשניהם חלק הכפרה די במדה וחלק הממון יש עליו להוסיף כפי דמים.

דעת החזון איש שמשלם הכל בפירות לכולי עלמא

והחזון איש (שם אות ב) כתב ליישב את קושיית רבי עקיבא איגרי להיפך מדברי הרש"ש, שאף אם משלם לפי מדה, מכל מקום כשמוסיף ממון משום שלא גרע מגזלן, משלם הכל בפירות הראויים להיות קודש והכל נעשה תרומה. ואין מחלקים בין חלק הכפרה לבין חלק הממוני, שכן קיבלו חז"ל, שהכפרה והתיקון על אכילת תרומה תהיה בדרך זו, שישלם בפירות כפי מה שגזלן משלם בממון, וכל מה שמתחייב לשלם, משלם בפירות הראויים להיות קודש, והם נעשים תרומה בהפרשתו או בנתינתו. ומה שאמרו בגמרא שלא גרע מגזלן, אין פירושו שזהו הטעם שחייב לשלם כאן כשעת הגזילה, אלא שכן הוא דין תשלומי תרומה, שלא גרע מגזלן וממילא חייב לשלם כשעת הגזילה. ולפי זה אפילו באכל תרומת עצמו חייב להפריש לתרומה כשעת היוקר, שאין זה רק מדין ממון שבין אדם לחבירו, אלא מדין כפרה.

וממילא נתיישבה היטב קושיית רבי עקיבא איגרי, שבהיתה התרומה שווה ארבעה בשעת אכילה, ועכשיו שווה זוז, אין נפקא מינה אם משלם לפי מדה או לפי דמים, שלשני הצדדים משלם פירות בשווי של ארבעה זוז, ובפחות מזה אינו מתכפר. ואין נפקא מינה ביניהם אלא בנתייקר, שאם משלם לפי מדה יש חומרא בדין תשלומי תרומה יותר מכל גזלן, שחייב ליתן לו כפי המדה שהפסיקו אף ששווה יותר.

אולם מדברי רש"י (שם ד"ה כל) נראה להדיא שאינו סובר כן. שהרי כתב בבבאור דברי הגמרא שלא גרע מגזלן: 'נהי נמי דאיכפר ליה אכילת תרומה בתשלומי מדה, מיהו ממונא דכהן אוכל הוא, ולא גרע משאר ממונא דחולין שהדיינין גובין ממנו כשעת גזילה'. מבואר בדבריו, ששני דינים הם, ודין הממוני הוא כדין כל גזלן. וממילא לפי זה אינו חייב לשלם הכל בפירות, רק את חלק המדה שבה לכפרה. וצריך לומר, שהחזון איש לא בא לומר כן בדעת רש"י, אלא שהיה אפשר לפרש כך.

חידוש החזון איש שאין חייב לתת התוספת לבעל התרומה

עוד כתב החזון איש (שם אות א) לחדש, שאף שנתבאר שכל מה שמשלם משלם דווקא בדבר הראוי להיות קודש, מכל מקום יש לחלק בין חלק הכפרה לחלק הממון, שאינו חייב ליתן הכל לכהן זה שהיה הבעלים על התרומה, אלא רק את חלק הממון, כגון כשנתייקרה התרומה, שאם משלם לפי מדה, אף שיש עליו חומרא שמשלם יותר מהשווי שאכל, מכל מקום אין צריך לשלם לכהן זה אלא כמות פירות בשווי שהפסידו, והשאר שחייב להוסיף משום שמשלם לפי מדה, יכול ליתן גם לכהן אחר, וכדין החומש שאינו חייב ליתנו דווקא לכהן

זה אלא לכל כהן שירצה כנ"ל. והטעם בזה, משום שאין צריך לשלם לבעלים אלא כגזלן, והיינו מה שהפסידו, והתוספת שנתחדשה בתשלומי תרומה הוא מדין כפרה.

וכן יהא הדין באכל תרומת עצמו ונתייקרה, שלעצמו נוטל רק כפי הדמים שהיתה שווה התרומה בשעת אכילה, והתוספת עד שיעור המדה חייב ליתן לכהנים, שכולה ממון כהנים היא, אלא שהחלק שהיה שלו הרי זה כמו ששבט הכהונה מחזיר לו מה שהפסיד, אבל בתוספת אין לו זכות. וכן הדין באכל בפסח תרומת חמץ של עצמו שאינו שווה כלום, שאם משלם לפי מדה חייב להחזיר הכל, אף שאינו שווה כלום כמבואר בגמרא, באופן זה יהא חייב ליתן הכל לכהנים, שהוא עצמו לא הפסיד כלום, ולכן אין לו זכות כלל בזה אפילו בקרן.

חילוק בזה בין אוכל תרומת עצמו לאוכל תרומה ששייכת לכהן

אך לולא דבריו, לכאורה אפשר לחלק בין אוכל תרומת עצמו לאוכל תרומה השייכת לכהן. שדווקא באכל תרומה השייכת לכהן נתייבב להחזיר לשבט הכהונה כפי המדה שאכל, כיון שהפסיד תרומה שהיתה שייכת לכהנים, ולכן אף שאינו חייב ליתן הכל דווקא לכהן זה, מכל מקום חייב להחזיר כל הכמות לשבט הכהונה ואין לו זכות בה כלל. אבל באכל תרומת עצמו ונתייקרה, שלא נטל כלום משבט הכהונה, אלא אכל ממון שהיה כולו שייך לו, בזה אפשר שאף שחייבתו התורה בכפרה ליטול חולין ולעשות מהם תרומה, מכל מקום אפשר שרשאי לעכב הכל לעצמו, שאין לשבט הכהונה זכות בזה כלל. וכן יהא הדין לפי זה, באכל תרומה שהיתה שייכת לישראל אחר ונתייקרה, שאינו חייב ליתן התוספת לכהנים.

וצריך לומר, שהחזון איש סובר, שכמו שמצאנו בחומש שחייב ליתנו לכהנים אפילו באכל תרומה שהיתה שייכת לו וכנ"ל בשם התוספות, ואף שזה תשלום חדש שלא שייך לומר עליו שהיה שייך לשבט הכהונה. הוא הדין גם בכל תוספת שמוסיף לשלם יותר מחלק הממון, שהוא לכהנים, שכן הבינו חז"ל בכוונת התורה, שכל מה שמשלם ונעשה תרומה שייך לכהנים, לבד מחלק הממוני שהוא לבעלים.

מחלוקת רש"י ותוספות לצד שלפי מדה משלם

והנה נחלקו רש"י ותוספות בגיטין (נד) איך משלם למאן דאמר לפי מדה משלם, שבגמרא שם מבואר, שאם אכל תרומה טהורה משלם לכתחילה חולין טהורים, אבל בדיעבד אף אם שילם בחולין טמאים בשוגג יצא. וכתב רש"י (ד"ה בשוגג), שאף שבחולין טמאים נעשים הפירות תרומה טמאה, ששווה פחות מהתרומה טהורה שאכל, מכל מקום יצא, משום שלפי מדה משלם ולא לפי דמים. ונראה מפשטות דבריו, שאם משלם לפי מדה, יצא בתשלום המדה

(ה) ועיין עוד בשפת אמת (פסחים טו) שגם הוא כתב לפרש כן, והוסיף וכתב שאולי אפשר לפרש כן גם בדעת רש"י, שלאחר שידועים מדין גזלן שמשלם כשעת הגזילה, משלם הכל בפירות, שכן הוא דינו שכל מה שמשלם משלם בפירות, ואין כוונת רש"י לומר שלמעשה הם שני דינים.

(ז) וכענין זה מבואר באמרי בינה (דיני תרומות ומעשרות סי' יג) לענין אכילת כזית תרומה שאין בה שווה פרוטה, שנפסק ברמב"ם (הל' תרומות פ"י הכ"ד) שצריך לשלם תשלומי התרומה לכהן, והרי הרמב"ם פסק (שם הל"ב) שלפי דמים משלם, ואם כן מדוע צריך לשלם בפחות מפרוטה, והרי

אין בזה דין תשלומין בגזלן. וכתב לבאר שם, שהתשלום הוא מדין כפרה ולא מדין ממון. ולפי זה כתב, שאף שחייב לשלם בפחות משהו פרוטה, מכל נותנם לכל כהן שירצה, שכל שאין בו דין גזלן אינו חייב להחזיר לבעלים.

אך בחידושי הגרי"ז (הלווי (מכתבים שבסוף הספר, מכתב ה) כתב, שגם בפחות משהו פרוטה צריך לשלם לכהן שהיה הבעלים על התרומה, שכן ציותה התורה שיתכפר על ידי שישלם לבעלים את דמי התרומה שנטל ממנו, ואף שאין בזה דין ממון. ולכאורה גם בנידון שטלפנינו, לדעת הגרי"ז יצטרך לתת התוספת דווקא לכהן זה. ואולי יש לדחוק,

שאכל אף שלא שילם לו כדי הדמים שאכל.

אך התוספות (ד"ה אכל) תמהו על רש"י, שאף אם משלם לפי מדה, ודאי חייב לשלם לו כפי הדמים שהזיקו, וכמו שאמר בפסחים לגבי הוזלה שמשלם כשעת הגזילה. אלא צריך לפרש שהחידוש בגמרא הוא, שבשוגג תשלומי תשלומין אף ששילם בחולין טמאים, שאפשר לשלם במידי לא קפדי עליה זבינא, מה שאין כן במזיד אינו יכול לשלם בתרומה טמאה, אלא רק בתרומה טהורה.

ומשמע מפשטות דברי התוספות, שהם מפרשים בדברי הגמרא, שמאחר שבין אם משלם לפי מדה משלם ובין אם משלם לפי דמים יש עליו להוסיף דמים, אם כן דברי הגמרא הם אליבא דכולי עלמא, ובאמת חייב להוסיף לו עוד דמים, או פירות כפי הדמים שהיתה שוה התרומה שאכל, ואין די במדה בלבד, מאחר שטמאה שוה פחות.

הכרח מרש"י דלא כחזון איש

ובביאור דעת רש"י נראה, שלפי שיטתו בפסחים מיושבים דבריו היטב. שרש"י סובר שמאחר שמפשטות לשון הגמרא משמע, שנותן לו פירות רק טמאים כפי המדה שאכל, לכן פירש שזה רק כפי הצד שלפי מדה משלם, שאז יוצא בתשלום פירות כפי המדה שאכל את

(ח) ואף מדויק כן קצת בלשון רש"י, שלא כתב שדברי הגמרא הם לפי המאן דאמר שלפי מדה משלם, אלא כתב בסתם שאוכל תרומה בשוגג משלם לפי מדה, ומשמע שלכולי עלמא הדין כן, ומובן היטב לפי הרש"ש, שבו

צריך להוסיף ולשלם הכל בפירות. ובהכרח צריך לפרש כדעת התוספות שהוא ככולי עלמא, ובאמת צריך להוסיף, אלא שהחידוש הוא, שאף שאכל מידי דקפצי עליה זבינא ומשלם מידי דלא קפצי עליה זבינא, יצא.

משמעות דעת התוספות שגם התוספת משלם בפירות

ובאמת, שמקושיית התוספות על רש"י, שאף אם משלם לפי מדה יש עליו להוסיף עד שיעור דמי תרומה טהורה, נראה שסוברים שכל שיש עליו להוסיף, משלם הכל בפירות ולא בדמים. שאם לא כן לא קשה מידי, ואפשר לומר בפשיטות שמוסיף דמים, והחידוש הוא שמתכפר במדה שפחותה בדמיה ממה שאכל, אך אם מוסיף פירות אין בזה חידוש כל כך, ואם כן אין נפקא מינה אם משלם לפי מדה או לפי דמים¹.

וכן כתב החזון איש בדבריו שם, שכך נראה דעת התוספות בגיטין. והוא מדייק כן ממה שכתבו התוספות: 'דאפילו אם תמצא לומר דלפי מדה משלם, לא מיפטר אלא אם כן ישלם שהיו שוין להסיקה כשיעור תרומה טהורה שאכל'. ומשמע מדבריהם, שמשלם הכל בפירות של תרומה טמאה שהיו שוים להסיקה כדמי התרומה טהורה².

חלק הכפרה שחייבה התורה לשלם תשלומי תרומה בפירות. ובאמת מודה רש"י שיש עליו להוסיף ממון כפי הדמים ששוה תרומה טהורה, וכדין גזלן שמשלם מה שהפסיד, והגמרא לא ירדה לזה להזכיר שמוסיף ממון, שזה אינו מדין תשלומי תרומה אלא מדין ממון בלבד. אך אם משלם לפי דמים, אם כן חייב ליתן לו פירות כדמי התרומה טהורה שאכל מדין תשלומי תרומה, ובפחות מזה אינו מתכפר. ומאחר שבגמרא משמע שנותן לו פירות רק כפי המדה שאכל, שזה עיקר החידוש שבאו לומר שמתכפר בתשלום פירות טמאים כפי המדה שאכל אף ששוה פחות מתרומה טהורה, בהכרח שהוא כפי הצד שלפי מדה משלם.

אמנם כל זה הוא דווקא אם נאמר שיש חילוק בין חלק הכפרה לחלק הממון, וכהבנת רבי עקיבא איגר הנ"ל. וכל שכן אם נאמר כדעת הרש"ש, שאף אם משלם לפי דמים יוצא ידי חובת הכפרה במדה בלבד, שלפי זה ודאי מיושבים דברי רש"י בגיטין³.

אך אם נאמר כדעת החזון איש הנ"ל, שאף הסובר שלפי מדה משלם מודה שכל שחייב לשלם יותר מהמדה, משלם הכל בפירות הראויים להיות קודש ולא במעות, לפי זה אי אפשר לבאר דברי הגמרא אפילו אם משלם לפי מדה, שהרי אין חילוק ביניהם, ולשניהם

לכולי עלמא משלם לפי מדה.

(ט) ועיין בחידושי **כתב סופר** (גיטין שם), שגם הוא כתב בביאור פלוגת רש"י ותוספות כמו שביארנו. ועיין עוד בקהלות **יעקב** (פסחים סי' כו) שמבאר כעין זה בדעת רש"י.

♦ המצית השיעור ♦

- ✧ אכל תרומה בשוגג, משלם קרן וחומש מפירות מתוקנים, ונעשים תרומה. במזיד, משלם קרן, ואינו נעשה תרומה.
- ✧ במזיד לרש"י יכול לשלם מעות, ולרמב"ם משלם פירות מתוקנים.
- ✧ הטעם שמשלם פירות מתוקנים, משום כפרה ותיקון. ולכן גם כשאין תובעים, וגם כששייך לו, משלם קרן וחומש.
- ✧ אין משלם בתרומה שלו, שכבר מחויב בנתינה, ולתוספות חדשים משלם בתרומת עצמו, אך בפשטות צריך לתקן.
- ✧ אכל תרומה ששייכת לכהן - קרן לכהן זה וחומש לכל כהן שירצה. אכל תרומה שהפריש ועדיין לא נתן - קרן וחומש לכל כהן שירצה. תרומה ששייכת לו - קרן לעצמו וחומש לכהן.

- ✧ אין מחילה על תשלומי תרומה. לרש"י ורע"ב משום שגזירת הכתוב לשלם בפירות מתוקנים. לתוספות משום שהוא כפרה. ולרע"ב משום שנעשה קודש.
- ✧ לתוספות הכהן יכול למחול על חלק הנתינה, ולגר"א תלוי במחלוקת אם ההפרשה מקדשת או הנתינה.
- ✧ יש לומר טעם שלא מועילה מחילה כשעדיין לא נתנה לכהן, משום שאין מי שימחול, אך בקובץ שעורים שמחילה הוא כאילו התקבלתי.
- ✧ ספק הגמרא אם משלם לפי מדה או דמים. ומבואר שבהזל לכולי עלמא משלם התוספת, ולרבי עקיבא איגר נפקא מינה אם משלם התוספת מפירות מתוקנים.
- ✧ לרש"ש גם אם משלם לפי דמים, התוספת שהוא כפרה אין צריך לשלם בפירות מתוקנים. ולשפת אמת וחזון איש גם אם משלם לפי מדה, הכל בפירות מתוקנים.
- ✧ חידוש החזון איש, שהתוספת יכול לתת לכל כהן שירצה.
- ✧ אכל תרומת עצמו, לחזון איש התוספת דווקא לכהן אחר, ויש לחלק שכאן לא נטל כלום משבט הכהונה.
- ✧ מחלוקת רש"י ותוספות במשלם לפי מדה אם יכול לשלם פחות מהדמים שהזיק, כגון בפירות טמאים.
- ✧ מרש"י מוכרח שיש חילוק בין חלק הכפרה לחלק הממון דלא כשפת אמת וחזון איש. אך משמעות התוספות שגם התוספת משלם בפירות.

דכבוד מחיים עדיף הוי ליה למינקט טעם זה משום דנפקא מינה להיכא דהאב מת והאם קיימת הרי דלא סבר כן.

וכתבתם דמדאצרכינן לסברא דכבוד מחיים עדיף היכא דהאם קיימת משמע דבל"ז כבוד האב עדיף שהיא חייבת בכבודו, הרי דאף במת האב דרצינו לומר שכבר אין חייבת בכבודו - חזינן דכבוד האב עדיף.

אך נ"ל לדחות הראיה, דהא י"ל דאף דבמת האב כבוד שניהם שוה, הו"ל לב"י למינקט הסברא דכבוד מחיים עדיף באופן דמתה האם, בכדי להשמיענו כלפי מת האב דכבוד האם קודם משום דכבוד מחיים עדיף, ולא אמרינן כבוד שניהם שוה.

הכ"ד זעירא דמן חבריא המרוה צימאנו מידי שבוע בשבוע ממיי הבאר הזכים המתוקים לחיך

מ.ג.

השלמות והערות לג'יון הקודם על אודות הבאר

אל מעלת כבוד עורכי הגיליון הנפלא.

במה שכתבתם בנידון גבי כיבוד אב ואם האם מיתה כגירושין, ד"ל דבמתה האם והאב קיים לא דמי לגירושין, משום שהאם עדיין חייבת בכבודו דמיתה אינה מפרדת לקשר הנישואין. אך במת האב מיתתו מפרדת לקשר הנישואין ושוב אין האם חייבת בכבודו.

כתבתם דמדברי הרעק"א משמע בשני מקומות דזה אינו. א' מראייתו מהגמרא כהב"י ואכ"מ. ב' מדכתב להוכיח מדברי הב"י דלא כסברת הנוב"י דכבוד מחיים עדיף, דמהא דכתב הב"י בנידון היכא דהאב קיים והאם מתה כבוד מי קודם דכבוד אב עדיף משום דאמו חייבת בכבודו - ואילו ס"ל כסברת הנוב"י